

108

МАРКО МАРУЛИЋ-СПИТАНИН

~~1-103-103-103~~

Да ли је одвише смело рећи: да су хуманисти позног Средњег века били разбијени људи, и зато са својим талентима више виртуози него творци. Тај позни Средњи век није више хтео схоластику, као суху спекулативну теологију; али није хтео ни Ренесансу. Буди су се дакле разбијали: ко ближе обали Ренесансе, а ко, као Марко Марулић, много ближе обали Средњег века. Са извесним подацима врло личне природе Марулић је био присталица строго хришћанске етике Средњег века?

Ренесанс, шта је желео? Желео је космичко простирање човека, и храброст да човек прелази све тврде границе које томе простарању постављају поједини моменти живота. Није Ренесанс потпуно успевао. Знамо, на пример, какве је мисли и песме оставио један од најјачих генија Ренесансе, Микел Анђело. Рецимо: да слободну човеку на крају крајева нема спаса, да се душа руди на прагу уласка у бескрајни космички свет. И затим, у једном совету, завалио је Микел Анђело: да ни сликање ни вајање не умирују душу, јер она, напослетку, тражи љубав божју што је на крсту раширила руке да нас загрли. Је ли то у Микел Анђелу заостатак Средњег века? Је ли хришћанство уопште? или његова лична аскеза, без које није ниједан израђен дух човечји? Тешко је одредити. А шта је желео Средњи век? Желео је, насупрот космичком простарању, хришћанску аскетску редукцију човека, бекство од живота као суме таптана, за љубав једине љубави према Богу и вечном духовном животу после овога живота. Ни-

је ни Средњи век потпуно успес. Богословље је давно већ запутало било у суха надмудривања; у познату апсурдност: да о истој ствари могу важити две истине, једна по Аристотелу, друга по догмима Христове цркве. Аскетска литература је постала чиста ерудиција; срцем и дуом су хришћанску мистику осећали и живели само изабрани појединци, и међу овима често не били редовници, били монашког и свештеничког стањења. Није ли баш и Марко Марулић био такав пример; није ли било још за његова живота писано да он у хришћанској теологији и философији, и хришћанском животу, наткриљује свештенство онога доба; није ли он сам писао много читане странице о свештенику који једно говори а друго живи; и о ономе који из манастира бежи истраг у свет. - *De doctore qui aliter docet, aliter vivit. De illo qui de monasterio pedit in seculum.* Надбискуп сплитски, Бернардо Зане, савремени Марулићев, давао је Марулићу за право, издајући строге наредбе: да монаси носе тонсуру а не фризуру; да не носе пругасто одело; да не иду у маске.

Писци и песници који су живели у том судару струја, заиста су се морали ломити у два правца. А што им је на обе стране могло ваљати у оно "латинско" време, била је виртуозност у имитовању форми класичних песника; виртуозност у латинском језику; виртуозност у теолошкој ерудицији; и, откоко су у Италији један Ариосто, један Бембо и Санацаро почели писати матерњим народним језиком све врсте спева, виртуозност, у Далмацији, да се на "словинском" језику певају не само покладне и шљиве песме, него и оно што се пре само латински писало, библиски епоси, молитве, похвале свецима. Таленти су се дакле сви од реда, они за науку, они за хришћанску етику, они за поезију, неговали и развијали у

смислу виртуозности. Писци се угледали на некога; или су примеривали нешто; ученост им није тежила за оригиналним идејама, него за огромним скупљачким напорима ерудиције; преводи су рађени у првом реду ради језичких и метричних утакмица; чак пригодна песма није била израз чистог одушевљења, него служба цркви или политици. Са традицијама Средњег века може се довести у везу још један важан момент у животу и раду тадашњих писаца: амбиција да се стече име у целој културној Европи онога доба, наравно са литературом коју чита пре свега учен и образован свет; другим речима, амбиција писати течно и елегантно латински. Тако можемо разумети да је Далмација у XV и XVI века, када је сав свет умео читати Петрарку у италијанском оригиналу, да је та Далмација добила, на пример, чувену Петраркину Молитву блаженој Девци не само у преводу Хваранина Франа Божићвића на хрватски језик, него у преводу Марка Марулића на латински језик. Виртуоз Марулић радио је тај луксузни превод зато што је знао више него одлично латински, и волео литературну гимнастику на том тада још увек највише цењеном језику. У то време, заиста, латински језик је још владао на универзитетским катедрама, великим делом на црквеним проповедаоницама, у писаном и штампаном тексту свега теолошког и философског, у слогу наредба свих власти, и у слогу поезије која је била безмало увек наравоучителна или философска. Ако се дакле неко оновремски родио са даром да савлада тај не много лак језик, он је, и због језика и због духа времена, свој талент упућивао, па и ломео, да продукује оно што се латински писало и читало: ако не баш чисту теологију, а оно хришћанску моралну и побожну и аскетску поезију.

То би била основна скица судбине и Марка Марулића Сплићанина, *Marcus Marcellus Spalatensis*, како се звао на својим латинским делима. Марулић се родио тачно на средини XV века, 1450; и живео у том веку 50 година, а у XVI веку још 24 године; што значи да је претежно фигура XV века, фигура правог Средњег века по духу, онога века који се, нарочито ван Италије, још јако опарао Ренесанси, још чврсто придржао уз строго црквену традицију, и уз строго хришћанску етику, а на западу, уз строго католичку етику. Јасније речено: Марулић је припадао менталитету који се још строго држао веровања у двојство човечије природе; у борбе у којима се материја и дух стално сударају и у фрагменте разбијају.

Високо своје образовање стекао је Марулић на тада чувеном универзитету у Падови, где се скупљала цела тадашња културна Европа, било као професор било као студент. Радио је Марулић необично озбиљно, и већ као ђак се истакао једном наравно на латинском језику испеваном песмом у част млетачког дукда Николе Марчела. (Сплит је тада био под влашћу млетачком.) Шта је Марулић, као студент књижевности и као хуманист, учио у Падови? Познао је грчку и латинску антику у смислу књижевности и филолошких и метричких строгости при писању. Познао је грчку философију уопште, али, у оно време, нарочито Аристотела. Односно, Аристотела примењеног од његових следбеника схоластичара у теолошким спекулацијама, у сапињању богословских дисциплина у суву логику, и у цепање логику на још сувише надмудривања, - и, познао је Марулић истог тог Аристотела, много живље и животније приказаног према учењу чувеног Арабјанина Авероа, који је са Аристотелом отишао био у пантеизам,

и у веровању: да је Бог - овај свет. Авероизам је био посебна дисциплина на свима тадашњим универзитетима, па и у Падови. И то, у Падови, са овом традицијом: да су за авероизам: падовански универзитет, Данте, и францисканци; а против авероизма: Тома Аквинац, доминиканци, и песник Петрарка. (Познато је Петраркино жестоко католичко мишљење: да је "Аверое био бесан пас који је лајао на крст".) Марулићу је наставник за авероизам био чувени професор Николето Верниа. И може бити се и наставом Верниа може тумачити: да је Марулић, иако сав предат црквеном хришћанству и аскетском животу, ипак одмакао од схоластике - колико је успео - и као писац се трудио да говори срцима и душама људи и све наше широким слојевима људи. Учене расправе између схоластика и авероишта биле су у Марулићево доба такође већ добрим делом - виртуозност. Не само зато што је Ренесанса освајала, него и зато што врло великих умова није више било. У XIII веку, правом Средњем веку, стајао је у борби гениални Тома Аквинац, који је имао моћ духа и маште да остане при чистој теолошкој стручности на бази Аристотела и логики. И стојао је у борби Данте, гениј поет, који је имао моћ духа и маште да остане догматичан хришћанин, а мисли и ради са целом световном и паганском класиком, са философијом, са херојима, са грађанима сваке вере и јереси којима је он понекад бав у рају налазио места. У XV-ом веку се више није могло што је могао XIII век. Освајала је Ренесанса са својим модерним хуманизмом; средњовековни хуманисти су зашли у виртуозитете; егзактне науке, које су почеле да се снаже, издржавале су тешке борбе против цркве, још свемогуће у светском управљању и суђењу. И тако се XV век, и Марулић у њему, домили: нису наше могли примити хармонију

тела и духа у човеку на антички начин, просто на основи недиференцисаности; а нису још могли да приме ту хармонију на начин ренесансног схватања које је индивидуалном човеку давало велике слободе тела и духа.

Под тим углом треба пратити Марулића. Средновековни хуманизам је још ту, али неки хуманисти гледају више уна-
траг, у литературу која је сва у служби цркви, вере, хриш-
ћанске етике, и зато безмало искључиво латинска; док други
хуманисти гледају више унапред, иду за струјом Ренесансе,
пишу и љубавне и паљве и несташне покладне песме, и драмо-
лете, и спевове на библiske теме и на светске теме - још
понекад на латинском језику, али све више и више на матер-
њем народном језику.

Марулић није стојао сам у тадашњој књижевности Дал-
мације; имао је другова, савременика писаца и песника у Ду-
бровнику, на Хвару, у Шибенику и Трогиру, па и у самом
Сплиту. Да споменемо само најбоље у Дубровнику и на Хвару:
Дубровчане Шимка Менчетића и Ђорџа Држића; и Хваране Хани-
бала Лучића и Петра Хекторовића. У смислу чисто уметничке
вредности, у смислу живог и бујног поетског духа и песни-
чног ритма, Марулић се са тим својим савременицима не може
мерити. У Марулићу није било царског темперамента ни вреле
маште. Али је Марулић, благодарећи високој својој писмено-
сти и култури, дизао своје спевове до литерарне вредности;
а како је био нешто старији од двојице Дубровчана, и доста
старији од двојице Хварана, припада му место најстаријег
уметничког песника на матерњем језику далматинских Словена.
Издајао се Марулић међу својим савременицима писцима још
нечим: особитим цртама карактера, и сасвим крупним, европ-
ским калибром писца латинског. Марулић се није женио, и ни-

је се калуђерио, али је свом својом књижевности, и свим својим животом служио искључиво идеалима хришћанског морала и најлепше аспезе. Како је писао, тако је живео. У оно доба, кад се већ спремала реформација и оцепљење од исквареног католичанства великог дела католичког света, то је била реткост, а у световном животу, може се назвати, и јединствен пример. Марулић је у два миха, млад и стар, ишао у манастир на острву Шолти, али је оба пута бенао на-траг, враћао се у ћелију свога стана у Сплиту. У Добрих науцих, спеву на хрватском језику, објаснио је то следећим стиховима:

... стања редовних (редовника), то ми је јад већи;
гди најти покој мних сигурно, утеки -
вазда своје воље, тере зла хотинства,
несилада довоље, а мало јединства.

Још за живота Марулићева, писци су га у својим делима истицали као узор моралног човека, духовно високо уздигнуте личности. После смрти његове написао се био велики број ретких епитафа. Хекторовић га је опевао у свом Рибаву; Зоранић у својим Планинама; писало се о њему као "о првој звезди далматинској после св. Јеролима". Најбоље од свега сведочи о Марулићу само дело његово, латинско на првом месту, а затим и оно на матерњем језику: да је мислио и живео аскетски; да је био особит пример мистика који, остајући строго у границама теологије и своје цркве, ипак себе и друге учи да човек сам у себи може да изгради свети живот и спасење.

Има, некако по правилу, и у Марулићевој младости комадић хронике о типичном богатом и младом племићу; становнику једног од богатих наших приморских градова који су и-

играли важне uloge u kulturnom saživljavanju Dalmacije sa Italijom, i u političkom životu Dalmacije sa Venecijom. Kao splitski plemić, Marulić je neminovno morao učestvovati u svečanostima pri dolasku mletačkog kapetana, i druge mletačke gospode; morao je imati i nekih plemićkih dužica u gradu; morao se odavati po plemićki. A održalo se do danas jedno predaње po kojem je neko vreme učestvovao i u galantnom životu plemića. Prema putopisu jednog stranca, i prema lokalnom usmenom predaњу, Marulić je sa svojim prisnim drugom, plemićem Papalićem, otprilike onako kako se to radilo u starom Rimu, naizмениčno sa tim svojim drugom, voleo sestru, ili kćer, možda i ženu jednog splitskog plemića; to jest naizмениčno, jedan od dvojice u ljubavnom zagrljeju, a drugi u dvorištu na straži. Peli se lestvicaма od užeta; i ulazili dragani kroz prozor. Jedne večeri, preko reda, Papalić zamoli da Marulić њему ustupi место. И би тако. Ноћ одмиче, а Papalić се не спушта. У неке часове паде кроз прозор тешка врећа, и у њој мртво тело друга Maruliћева, отсечене главе. О овоме догађају нема јасних ни значајних потврда. Maruliћев биограф, савременик и пријатељ, Никола Наталис, не казује о томе ни речи. Мора се додати да је Наталис писао више духовну него општу биографију Maruliћеву. И не сме се заборавити да се у оно време биографије писале више ради примера потомству него ради пуне истине: претерано су подвлачене врлине и заслуге, а греси и заблуде су остављани божјем суду. Толико се зна, и потврђено је, да се Maruliћ око 26-те године живота престао облачити у пlemićко одело; затворио се у собу и предао наумовним студијама и читању; проводио безмало монашки живот, слушао свакога дана мису, строго постио, ћутао, чак се и бичевао. Да ли стога

да би написао: zašto mu je Bog one vojni spasio život; da li
zašto da ne bi zaboravio strasnu sudbinu kuga; da li radi
novoga i boljeg života - to se ne zna. Dešavaju se u ose-
tljivim ljudima nagle promene koje nikome do Bogu nisu ja-
sne. Nitalis je malo preterano tvrdio da je Marulić 40
godina proveo u svojoj sobi. Bas iz vlastitih Marulićevih
pisača, i napisa, znamo: da je putovao u Rim, pa i po ce-
loj Italiji, skupljao stare zapise i studirao ih; a kasnije
da je počeo, s drugom jednim, "tumarao", kako sam reče,
po Solinu, opet radi starih zapisa, a i radi podataka ko-
ji su mu trebali za knjigu, latinski napisanu: O delima dal-
matinskih i hrvatskih kraljeva.

Marulić stoji u jugoslovenskoj istoriji književnosti
sa dvostrukom slavom: domaćom i svetskom. Rečeno je već,
on je najstariji dosada verifikovani писац уметничке пое-
зије на језику далматинских Словена; а затим, он је био у
своје време не само најпознатија далматинска књижевна фи-
гура у културној Европи, него су његова два главна дела у
латинској прози више преводјена, и у више издања растурана
по Европи него слична дела писаца из великих културних на-
рода. На матерњем језику је Марулић писао у стиховима, на
латинском углавном у прози. Од дела на матерњем језику,
за живота ниједна штампан је само, у шест певана, библи-
ски еп Јудита. То је она славна удовица Јудита из Стерога
завета која је и очувала свој образ и ослободила свој на-
род убивши непријатеља, Асирца Холоферна. Ради се дакле о
духовном спону, и о религиозном херојству. Марулић тумачи
јунаштво своје хероине у вези са њеним религиозним живо-
том: крстрет је носила, пепелом се посипала, на коленима
Бoga молила. Песничке вредности, у смислу оригиналне неке
идеје, или бар оригиналне интерпретације духовног компле-

иса удовице Јудите, нема у спеву. Познато је да су ту фигуру обрађивали већ писца петог и шестог хришћанског века. Али је Марулић ~~шестог~~ писао Јудиту у правилним стиховима са римама, и то уз виртуозно спајање рима не само на крају стихова него и на полустиховима. Језик је прилично течан, местимично сличан од народских елемената. Не треба заборавити да то није младачко дело, напротив, појавило се 1521-ве године, свега три године пред смрт 74-годишњег старца. Остали Марулићеви спегови и песме његове у две рукописне збирке, у којима су састављачи делимично јасно означили које су песме Марулићеве, а делимично нису то учинили јасно. Научна испитивања су верификовала доста велики број састава. Сви ти спегови, сем једне паљаве песме, и једног сатиричког фрагмента - али и та на крају са наравоучењем - све остало је оно што је Марулић искључиво радио: пример и поука за богоугодан живот, опомена срцу човекову да воли узвишене ствари и узвишене истине. На пример, спегови: Од муке Исускрстове; Од љубави божје човеку; Глава мрталка говора; Дипо приговарање разума и човека. Навешћемо неколико стихова, да би се видело, прво, како је садржина хрватских Марулићевих песама махом пародира познатих светих текстова; и, друго, да би се видела вештина Марулића латинског писца да гради стихове "словинске", и простим људма упућене. Из спева Лука из гроба све речи нам говори:

Остави свату свет, тер позри на мене,
јере је као цвѣт, на процвѣт тер вене.

Или си сад жив и здрав, скоро ћеш земља бит,
да с' јаче нег је лав, хоће те смрт добит.

Из спева Дипо приговарање разума и човека, у одељку где

се човек жали разуму на страдања од болести:

Када је бол мала, устрпи с', ласна је;

Над је узбујала, устрпи с', кратка је.

У издању Југославенске академије знаности, у серији Стари хрватски писци, могу се наћи, и са интересом прелиставати Марулићеве хрватски спевови; има доста живих и топлих одломака, упркос увек истој тенденцији у духу певања. У Марулићу је било искреног одушевљења за духовни живот, и за оне које је желео научити како се духовно живи.

Одређенија је и већа заслуга и слава Марулића латинског писца. Латинско дело Марулићево садржи: нешто стихованих ода и химни; богословско етичке радове; полемичке списе; (на пример, о томе да се св. Јеролим није родио у Италији него у Далмацији - *Marci Maruli Spalatensis in eos qui Beatum Hieronymum Italum esse contendunt*); историске радове, као већ поменути рад о делима старих краљева; чисто философска дела, као, на пример, *Psychologia de ratione animae humanae*; археолошка дела. Међутим, две су књиге оно што је исцрпило сву учевост Марулића хуманисте; сву топлину његове душе која је осетила да бољег учитеља човеку нема од примера живог и препричаног; да место догма и заповеди треба читаоцима саопштавати, управо причати напоре и јунаштва људи за узвишење и очистићење живота. Та два дела исцрпила су и сву вештину бриљантног латинског стила Марулићева. То су дела која су се, особито једно од њих, која су се деценијама прештапавала у оригиналу и у преводима по разним земљама културне Европе, у Немачкој, Француској, Низоземској, Италији, Португалији. Прво од тих дела, штампано у Венецији 1501-ве године, јесте *Evangelistarium Marci Maruli Spalatensis*. Евангели-

стариум, врста етике на основици углавном Старог и Новог завета. Материјал је разрађен у три главна правца ново-заветне идеологије: вера, нада, љубав. Развијајући теорију и праксу вере, Марулић је модеран: упоредо са вером у Бога иде проблем вере у човека уопште, и свакога од нас у самога себе. У истом смислу, надање човеково је Марулић превео од пасивног чекања божје милости у активност човекову у животу, у свакидашњу праксу живота. Говори се у тим поглављима опширно о јелу и пићу, о посту, о бдењу и спавању, чај о лежању, о послушности, итд., као условима за наду на божју сарадњу са човеком. Највећи део Евангелистариума заузимају одељци о љубави: према Богу, према ближњем, пријатељу и непријатељу. И ту се Марулићев човек уводи активно, са дужностима, у мистерију дејства љубави. Много се говори о миру душе и тела, о браку и избору жене, о васпитању деце, о милости у њеним разноврсним облицима и смисловима, о гњеву, о злом језику, итд. Укратко, Евангелистариум је покушај једне практичне књиге из пера не једног калуђера, него једног ученог хуманисте. У оно време то је било ново, и врло пријатно. Додуше, постојала је већ дивна и широм света позната, и данас читана књижица Августинца монаха Томе из Кемпена, *De Imitatione Christi*. То дело је бесумње силно тагнуло у душу и Марулића, савременика Томина - премда је Марулић заступао мишљење да је књижица дело париског каноника Јована Герсона, раније већ умрлог. (Човек, такав је откад је, више воли признати заслугу умрлом него свом живом савременику.) Од Марулића нам је остао и први превод на наш језик тог дела. Али Марулић, кад је сам предузео да напише дело сличне тенденције и програма, није имитовао Тому из Кемпена. Он се одушевио

топлином Томина писања, обраћањем писца широким слојевима људи, можда и категорисањем идеја и материјала, али ће он, Марко Марулић, своје главно латинско дело *De Institutione bene vivendi per exempla Sanctorum* - Упутства и по-
уке за богоугодан живот по примерима светих људи, изградити на свој лични начин. Унесен је у то дело огроман материјал ученог хуманисте; али, та права мала енциклопедија бого-словско етичке изложена је на начин непосредно човечан, у примерима, причицама, легендама, чудима, метафорама, цита-тима. Та и таква Марулићева књига у пуном је смислу речи погодила и угодила. Приказујући је и хвалећи је, писци су је називали "божанском етиком"; премда је њена привлачност долазила стварно баш од "човечанског" елемента у тој етици. Први пут је дело штампано и издато у Венецији, 1506-е го-дине; а за сто педесет година доживело је деветнаест изда-ња. Према Евангелистаријуму, ово дело значи: већи обим, да-лено већу популарност, несравњено богатији материјал, не-сравњено живље и топлије обраћање широким слојевима људи који маре за бољи живот и душу. Узгред нека је речено, и забележено са задовољством, да смо ту књигу, у једином при-мерку, са на крају додатом песмом *Carmen de Doctrina Domini nostri Jesu Christi pendentis in Cruce*, пронашли у Универзитетској библиотеци у Београду међу књи-гама које су дошле као поклон са библиотеком Војвођанина Јо-це Вујића из Сенте.

Дело *De Institutione bene vivendi* постаје бого-словско у смислу средњовековном, тек у последњој књизи, та-мо где је реч о стварима које ми данас не можемо примати као мишеничке појаве и резултате: о ђаволима, о устајању мртвих, о сигурним знацима за долазак страшног суда, о визијама ке-

ко се муче грешници у паклу, и томе слично. Иначе је то дело један пријатан и поучан аскетски брeвијар, који се може читати са интересом ма где да се случајно отвори, да ли на поглављима о сиромаштву или богатству, о одевању или о голотињи, о ћутању или о брбљању. Материјал за илустровање идеја и идеологија непрегледан је. Сакупио је то и категорисао човек који је сигурно на памет знао Стари и Нови завет, и прочитао не једаред сву богословску литературу Истока и Запада; животе светаца, мученика, пуститеља; збирке о чудима; записе о болестима и небесним појавама; календаре, мистерије, разна културно историјска дела, итд. Занимљиво је, на пример, видети шта је све Марулић знао, сакупио као материјал, о одевању људи. Могли бисмо ту почети од онога монаха у пустињи који је, пошто се поцепало одело у којем је оставио свет, горњи део тела облачио само у косу и браду, а доњи, нарочито "где су стидни делови", прекривао лишћем и гранчицама - па ићи по детаља о одевању и кићењу раскошних куртизана и других богатих жена. Сав сакупљени материјал сложен је, како већ рекосмо, у врсту енциклопедиског речника. Под сваки заглављем нижу се, у ситним одељцима, често само редан два, примери и наводи из свих векова хришћанства, из целокупног живота католичке цркве, из аскетских напора целог човечанства, како је то записано у делима грчких и латинских богослова, монаха и историјских хроничара. Наравно, из књиге строго средњовековног хуманиста Марулића изостали су философи, и много лични и од привре еманциповани мистици. Упада у очи, на пример, да Марулић чак и једног славног св. Августина у овој својој књизи релативно мало помиње. Има своје место св. Августин у делу Марулићеву: *De Quatuor Ecclesiae Doctoribus*, али тамо је приказан као бискуп, теолог и апологет западне цркве. У делу о коме је овде реч, морао

је Св.Августин, због њена практичног смера, бити навођен више као мистик и светац. А тим путем су у естетици и мистици св.Августина откривени многи елементи Оријента, елементи мистике која се више живела личним духом него теоријама. Уосталом, Марулић сам живео ју је личним духом. Али то баш и јесте пример за поменуте разбијене и ломљене менталитете онога доба.

У свом најбољем и најчовечијем делу, Упутства и поуне, није Марулић ипак оно што се у модерном смислу речи подразумева под слободним творцем из слободног талента. Марулић је, по правилима и адету онога доба, подређивао свој талент ерудиту и филологу у себи и онда кад је писао на матерњем језику, а камо ли на латинском. Латинетина је у оно доба смела бити или антички или хришћански надахнута. Па ипак, пробијаће код Марулића жив човек не само из хрватских спегова него и из латинетине. У књизи Упутства и примери он просто разговара читаоца кроз онај енциклопедиски речник. Није приче, описе природе, начине живота, речи и поступке својих богоугодника тако, да се читалац наизменце диви, боји, узбуђује, смеши и смеје. Ако се сме рећи, Марулић је, за добро што ширег слоја људи, од своје учености начинио у том делу једно ерудитно шаренило, један календоскоп или панораму тешкоћа и лепота, грозота и наивности богоугодних чиненица с ове и с оне стране човечје смрти. Рођен писац, и књижевно израђен човек, Марулић је знао увек наћи поенту, и у просто човечном, и у светачком, и у апсурдном. Марулић је можда последњи средњовековни писац од ранга, и већ напредног духа, који је успео да у врло ученом и опет занимљивом делу истанне у привлачној форми средњовековно хришћанство и укусу за аскезу.

Он укуса за аскезу има код Марулића можда мало и су-
више. Дисциплину он врло претежно своди на стегу и мучење
тела. Пост, неспавање, бдење, кичење тела, важни су и стал-
ни мотиви. Послушност, ако треба, може да иде до изнурива-
ња живаца. У оно време то се није сматрало суровошћу него
методом. Нека се нико не изненади сувише ако саопштиме да
ону познату, како волимо назвати "језуитски свирепу" *penitence*
à cadaver није измислио Лојола, него много пре њега бла-
ги и душевни св. Францискус. Вероватно је требала! У поглав-
љима о посту, напротив, има код Марулића симпатично преда-
ње да Никола, епископ Мирски, још у пеленама, средом и пет-
ком, није хтео свсати, и тако, "и не знајући још шта је то
јести, већ постио". Неспавање и бдење изгледа да су Марули-
ћу лично били или велика мука или велика победа - једнако
се на то враћа. Наводи нам се писмо св. Јеролима девици Ев-
стахији: да "ђавола не може победити онај кога сан може да
надвлада." Опет св. Јеролим, домаћи далматински светац, ка-
ко знамо, писао је о св. Илариону: да је целог века лежао
на шљунку, јер пророк Амос опомиње: "тешко вама који лежи-
те на постељама од слонове кости, и чините хиљаду нечасних
и орамних ствари у постели". И тако даље, ваздан занимљи-
вих примера за демонску комбинацију спавања и излежавања
са недостојним делима и мислима. И ко би ту смео сувише
енергично да опонира Марулићу! Из радозналости, узасмо Е-
вангелистаријум у вези са тим Марулићу прагим мотивом. Аку-
ратно: *De malo somnolentiae*, а у текстовима око тога, у раз-
ним варијантама, оно што је о спавању мислио Далматинац св.
Јеролим: *Raro videbimus eos qui somniculosi sunt a luxuriosis libi-*
ditinibusque abstinere — "Реткост је да се спавањиви људи
могу уздржати од сладострашћа и блуди". У поглављу о по-

слушности, у књизи Упутства и поуке, читамо о монаху који је, по наређењу духовног старешине, једно исто одело једнако парео и поново шио; или воду вадио и просипао. Над читалац дође до поглавља О самоћи, очекује да ће бар ту бити реч само о контемплацији душе. Не. Сем душе, важно је знати да тело у самоћи живи по мрачним јамама и у страшним пустињама, и да је такав живот трајао каткад и по сто година. Мислимо да је ту аскетска поента у "сто година", то јест, у напмени да нема околности на божјој земљи које би биле искључиво шкодљиве. Како је већ раније било речено, сви напоменути примери, какви год били, Марулић им нађе, а не аскетску, онда литерарну поенту, која се урезује ако не увек у душу, а оно у памћење.

Да се читалац не би заморио жанром причаца, Марулић има и цитата мудрих одговора и мишљења. У поглављу О смирености наводе се речи једнога папе кога је неко одвише хвалио: "Моли Бога, брате, да сам ја достојан тих хвала; као и да ти будеш достојан да твоје мишљење не заслужи супротно мишљење." Цитате опет одмењују визије и чуда. Тамо где се говори о искључивом читању светих књига, чујемо опет св. Јеролима. Над је полазио за Јерусалим, повео је био за читање Цицерона, римског филозофа. На му се приснио суд божји над једним човеком: са строгим опоменом да само свете књиге треба читати. Имамо уосталом на другом месту и директно од Марулића текстове са сличном садржином. У предговору књизи Упутства и поуке наже Марулић: "Нека остане ко хоће при Катону, Сципиону, Камилу... Сократу, Питагори и Платону; ми ћемо ићи за делима и животима патријараха, црквених отаца, пророка, Христа, апостола, светаца Старога и Новог завета... Оставимо се оштроумности филозофа, јер само они

што вероваху у Бога, истину нашоје." А у поговору уз Евангелистариум каже Марулић још саветију критику на све оне који не живе богоугодно: ... "у философима, реторима, песницима са оба врха Парнаса... све је ниже од чистог живота у вери, нади и љубави." Марулић философе и реторе назива грчким изразом магос, што ће рећи нехришћански свештеници, а не мађиници. У другој глави друге књиге Упутстава и поука има поглавље: *De fide Christiani contra magos*, а као један од аргумената на ствари, да је нам се ово: Цар Константин беше једном позвао у Цариград на дискусију црквене оце и магосе. Један од тих мађиника усред говора којим је нападао веру Христову, неочекивано онеме, и даваше рунама знаке да се осећа побеђеним.

Понекад се човек тргне: колико је Марулић више био човек Средњег века него Тома из Кемпена, или, свеједно, Јован Герсон. Марулић је упорно био фигура средњовековна. Кад кара и не одобрява, воли да грмне и директно удари. У књижици Томе из Кемпена, напротив, заобилазно се каже да је бољи од философског и реторског начина, начин Светог писма и Христов: "Ја ширим своје учење без буке речи, без замршености мисли, без грамжења за почашћу, без сукоба са разумом." Иако је ту безмало на поетски начин встерана ипак на чистину сва заврзлама интелектуалних или схоластичких поступака. У тој дивној књижици се и чуда обилазе, сем оних дубоко у духу човекову. Марулић, међутим, иако не монах, волео је много снагу и аргумент чуда. И то чуда запажених оним чулима која је иначе радо денунцирао, и сматрао да није несрећа над у човеку окрњено функционисање. Марулић наводи чудо из живота св. Варваре која је морала да бежи од оца многобошца: камење ју је помагало бежећи с њом, и прирастајући

по потреби за високе планине. Мора се признати да је слика лепа. Али, добар композитор, Марулић одмара читаоца на време и од лепих слика. Сад слика, сад мудра изрека, сад филозофски афоризам. У поглављу О вутању долази на ред филозофска мисао. Опат Памбоне каже: "Тутам, да бих научно назати реч због које се већу кајати."

У књизи о поукама за чист живот, наравно да велики део запремају проблеми сенсуалног живота и чедности мушких и женских. Ти су текстови, уосталом као код свих средњовековних теолошких писаца, или црквених проповедника, у најмању руку чудни, често неразумљиви, апсурдни или брутални. Таква је у оно време била метода дисциплине: пробудити пожуду, па је онда гасити; мучити се ради чистоте и духовне јачине. У књизи трећој Марулићева дела о којем је реч, у глави О доброчинствима, имамо и примере са сексуалном муком и победом. Вителиус, монах из Александрије, почео одједаред да залази у квартал јавних жена, и изложио се ужасним осудама и хуљењу света, и све то мирно трпео. Шта је бивало? Монах изабере жену, плати, и уђе с њом у собу, па се онда баца у једном углу собе на колена, и у сузама моли Бога за спасење несрећне жене. Пустивац Павле, ради искушења свога, долази на дивно место природе, и пред лежеште жене. Сам себи прегриза језик, да би га страховити бол сачувао од похуле. Узград речено, песник Марулић дао је ту ванредно леп опис природе. Међу многим примерима о чедности, наравно, није изостао ни онај чудни, у латинским похвалама чести текст, који чак и у чувеној Стават матер долази, који дакле није Марулићев. "Христос, хтевши се родити од чедне девојке" - незгодно нам је да наставимо нашим језиком - *per portam claustrum in mundum hunc veniens, per quam vit non transit...* Уосталом, и на нашем језику се чита исто то,

у текстовима онога доба. У уволу пред Животом Немање - св. Симеуна, од Ставана Првовенчаног, стоји: "... просто рећи, чиста и прециста, и... увек девојка Марија, мати Христа..., из које (Христос) неповређено прошао, сачува је (матер) затворену..."

У књизи петој, где су поглавља о страдању од болести и о смислу болести, имамо опет само толико духовних рефлекса од болести колико и јаког инсистирања на оштећену тела, као једног од разних аскетских преимућстава. Човек који је у болести изгубио једно око, узвикнуо је: "ослободио сам се једнога од два непријатеља", то јест, једна врата мање за улазак таштина у човека. А како Марулић радо остаје на једнаред постављеној норми дисциплине, налазимо исто гледиште и у хрватском спеву, у споменутом дијалогу између разума и човека:

Ако с' очи згубил, утиш' се згуб в њих:

да с' врата затвориш по на улази грех.

Али зато пред крај пете књиге имамо једно ванредно завештање мудрости, ради којег, и сличних, добро је понекад превртати Марулићева упутства. Опет Илармон сабран је и миран на смрти, јачи од своје душе, којој говори: "Изађи душо, чега се бојиш!" А још раније је наредио да га сахране, чим издахне, онако нарав се нађе, "без ичега светског при сахрани". "И тако се у граду сазнало пре да је сахрањен него да је умро" - *Амте овѣ сѣриѣтии гдѣ мѡртии милѡдиѣ нѣмѣт...*

Последња, шеста књига чисто је богословска и средњовековна. Ту су оне стварности које, како рекосмо раније, нису наше стварности нашег времена. Усамљеници неки не оставу видео је како Теодориха, краља Италије, од секте Аријева,

бацају у огњену јаму онај папа и сенатор које је он дао убити зато што су бранили католицизам. У истом часу кад је онај имао визију, умро је краљ Теодорих... А да ли смо, збиља, сасвим, и сви, изашли из тих средњовековних стварности?

Све у свему, има да се понови: Марулић је раскинута личност. То је један правоверан католички аскет, али се примесам мистике личне. То је типичан и израђен латински писац, али и један даровит песник матерњим језиком, иако је тај језик навлаш отискивао из своје књижевности све до дубоке старости. Када, што је чинио ретко, узме Марулић да пише не етику, него живот, онда није ни аскет ни племић, него је човек од крви и меса, и човек живих очију, и син сељачког далматинског и словинског народа. Кад, у Јудити, не описује религиозне удовичине екстазе, и, поводом гозбе асирских војвода, не уплеће моралне поуке против прождрљивости, тачно оне које је обрадио у Евангелистаријуму, у поглављу *De vitio Jejunantis potentium*, него га дохвати расположење песничко да опише како су после раскошне гозбе испале пијане војводе из шатора, онда добијамо стихове снажног реализма:

Појдоше, заносе туд овуд ногама,
сами се надносе, кимљући главама;
у образ јим плами, а на носу пара,
и на браде прами лашћаше се цквара.

.....
јер ники о плочи удри собом пад се,
ники се помочи, ники кара свад се.

.....
а ники ригнише, ники се гнушаху,

а ники лежише, ники на њ падаху;
а других ношаху ставит јих на одар,
токо се сазнаху коко мртав товар.

У другом хрватском спеву, сатиричном, наведеном само у одном-
ку, Поклад и хоризма, имамо још реалистичнију сцену: како
се фратри, о покладама, напијају, туку и рањавају и убија-
ју. Док на крају песме Марулић не истера наравоученије: да
не "тако јаволи разносит' душице", како гаврани разносе ко-
мађе меса после туче, дотле смо чули скоро раблеовски (Ra-
belaïs) одломак из разузданог живота фратара:

Дезуна (фратра) наскочи сладолики Катунар (фратар)
и ражањ проточи кроз његов бренијар,
да њега не рани; он цокулом земах
удри га по рами, и тишњи њим у прах.

Друга два фратра:

браду му припали, он њега рукама
еграбивши обали, и трепа ногама;
моћно га гњечаше петами трепњући,
он под њим јечаше, душу пуштајући.

.....

Фра Сутул Грозого по трбуху њусну,
трбух бубну с тога, шћан на поли хрусну....

У Јудити, с друге стране, има складно изведених неизажа,
воћњана, цвећа у раскошном оријенталном врту, са пуно де-
таља неког лепог ренесансног сликаног платна. Али после се
то ипак сплете са моралним примесама и елементима напавар-
ченим из класичне историје и митологије. Судећи по неким
реалистичким одломцима у Јудити, или у двема сатиричним пе-
смама, могао је Марулић, да је хтео, писати у стилу не са-
мо Хекторовића и Луцића, него и самог Чубрановића, песника

Јеђупке. Нешто је Марулића увек стезало, нечим се сам гушио. Песника у себи стављао је под исту дисциплину као и аскета. И тако је постао чувен латински писац по ономе, ако смемо рећи, богатом "билдербуху" аскетског живота; а остаће занимљив као хрватски песник можда најпре по питању: докле би отишао, да песнички темперамент није у себи гушио. Или га заиста није имао? Да, колико је страница исписао о дивној теми пролазности човекове, са више или мање замаха, али никада да се сасвим понесе, и, слично Вергилију, у неколико речи каже целу трагедију пролазности целог једног племена: *Fuimus Troes! Fuit Ilium!* Никада да оно што је мислио и осећао тачно као много после њега Гундулић, да и каже као Гундулић:

Виђ' што је од њих сад остало:

тек у земљи земље мало.

Никада да се у молитви занесе као његов присни савременик, аскет Савонарола, (рођен 1452), да пусти на вољу немирима, и оној уплаканој грубости која је тако карактеристична за свеце и аскете, и да и он почне молитву као Савонарола што је: "Зашто, Господе, гледаш моје грехе! Зашто их бројиш! Зашто их тако пажљиво посматраш, као да не знаш да је човек што и цвет у пољу!"... Или: "Срце моје ме је оставило, Господе! Не мисли више о мени, заборавило је своје спасење, одлутало с правог пута, отишло далеко... очи су му упрте широм света. Звао сам га, али се не одазива, отишло је, пропало је у гресима, продало се... О, Боже, срце чисто створи ми!"...

Но, ми данас нисмо у стању правилно судити значења и вредности ствари давно минулог Марулићева доба. Ми појма немамо о моћи чистоће духа у Средњем веку, о оној присности с којом су неки људи живели са божанским стварима. А још мање можемо судити колико је мучно морало бити живети у доба кад

је у Средњи век пробио дух Ренесансе. Ђуди нису више јасно знали: припадају ли пре земљи, или небу; је ли важнији народни језик или латински; је ли важнији свој народ од Европе, или од небесног царства... Над су Турци већ добро притиснули били Далмацију, робили и убијали по Равним Котарима, у Омишу, Нину, Макарској, Шибенику, Трогиру, и стигли и под зидине утврђеног Сплита, Марулић мирно седи на острву Шолти, и пријатељу Наталису, који му са тоном пребацивања јавља за народну несрећу, пише: да ће све то проћи, и да је важно само вечно блаженство које нас на крају чека. Али се ипак узбудио, вратио у своје место, и као последње своје дело на латинском језику спремио посланицу папи Хадријану VI: преклиње га да чини што може да окупи све хришћанске народе против Турака. А кад је описао папи страдања свога народа, додато је: "То што ти кажем сад, нисам читао, него видео и чуо".

Марулићево дело се више не чита, али је оно ипак живо легло у основе југословенског културног живота. Име Марулићево не брише се из онога што морају познати студенти свег света који проучавају дух Средњег века; и то име не може изостати ни из чисто књижевних студија домаћих наших писаца и песника. Најзад, у делу Марулићеву има материјала који је тековина вечне људске мудрости. Прелиставање тог дела, било оног латинског, било оног на језику "словинском", или како Јагић рече, на језику "далматинских Славена", или како данас кажу, на језику хрватском - занимљиво је и корисно и данас. И чисто психолошки је вредно проhodати трагом Марулићева рада: бежао је од сухих умних вежбања схоластике, јер га је вукло да говори душама великог броја људи. Штета што је одвише једнолико говорио. Али, до Бога је пут један, иако на стотину разних начина.